

**РЕЦЕНЗИЯ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА РАДИНА СТОЯНОВА НА
ТЕМА:
КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ ПРИ РОДИТЕЛИ НА ДЕЦА С НАРУШЕНИЯ В
РАЗВИТИЕТО**

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по научна специалност: 3.2. Психология, Психология на здравето**

Дисертационният труд е представен на 164 страници, цитирани са 225 литературни източници, от които 2 на български. Текстът е онагледен с 24 таблици и 47 фигури.

Темата за качеството на живот е безспорно една от най-важните в психология на здравето. Тук темата е насочена към една доста обширна и много разнородна група-родителите на деца с нарушения в развитието. Това разнообразие и вариативност се увеличават и от факта, че нарушенията на развитието, макар и обединени в една група, са различни и строго специфични като симптоматика и клинична картина. Именно това обуславя голямото разнообразие от емпирични данни в специализираната литература. Множество изследвания се обединяват около схващането, че психологичните ресурси на родителите, както и тяхната житейска история, директно повлияват на качеството им на живот, а чрез родителския стил и на развитието на детето.

Нарушенията в развитието са сериозно изпитание и предизвикателство за психичното здраве и функциониране на родителите, което предполага и изисква професионална намеса. Професионалната психологическа помощ и подкрепа за родителите, по отношение на качеството им на живот, влияят пряко върху ефективността на терапията с децата им. Един от аспектите на тази намеса е качеството на живот-по отношение на приоритети, контакт/общуване с детето и разширеното семейство, професионална реализация, интимност/сексуалност, приятелски кръг и др., а те от своя страна повлияват на субективната оценка за щастие и удовлетвореност.

Така представеният дисертационен труд в структурно отношение отговаря на изискванията за такъв род научна продукция. Настоящият дисертационен труд на Радина Стоянова се фокусира предимно върху субективните психологически индикатори на качеството на живот.

Целта на дисертационния труд на Радина Стоянова е да установи връзката между ресурсите на родителите на деца с нарушение в развитието, личностните им черти, перспективата за време и целеполагане с качеството им на живот.

За да се постигне тази изследователска цел са формулирани 5 основни хипотези, които могат да бъдат отхвърлени или потвърдени чрез решаване на формулираните задачи, с помощта на изборния и адекватно представен изследователски инструментариум. Адекватно е подбрана групата изследвани лица, диференцирани по възраст, пол, нозологични единици, местоживеене, месторабота. Изследователската извадка включва родители на деца с четири вида нарушения в развитието, които са с различен развитиен профил и съответно определят различни изисквания по отношение на грижата и адаптацията на родителите към състоянието на детето.

Разработен е инструментариум, който има за цел да проучи влиянието на нарушението в развитието на детето върху качеството на живот и психичното здраве на родителите, откроявайки потенциалните опосредстващи тези взаимодействия променливи.

Социалните, емоционални и когнитивни променливи са маркери на благополучието на родителите и оказват значима роля върху семейното функциониране. Начинът, по който родителите концептуализират и интегрират социалните, емоционални и когнитивни компоненти са в основата на ефективната адаптация, която е процес, при който родителите разчитат и реагират на сигналите на детето по начин, благоприятен за здравословното му развитие. Приема се, че личностните характеристики на родителите, съставляват най-важният определящ фактор за родителстването, даже по-значим от индивидуалните характеристики на детето и условията на средата.

В дисертацията на Радина Стоянова качеството на живот се разглежда като мултидименсионален конструкт, който произтича от оценката на множество потребности на индивидуално, общностно, национално и глобално ниво.

Според получените от изследването данни, най-високи нива на затруднения в развитието на детето отчитат родителите на деца с нарушения от аутистичния спектър и деца с интелектуален дефицит. Това потвърждава

наличните в специализираната литература данни и за нашия социокултурен контекст.

По отношение на самостоятелността на детето в бъдещето, значими различия се наблюдават между родителите на деца с аутизъм и с генетични синдроми, като по-високи нива на самостоятелност на детето в бъдеще се очакват от родителите на деца с генетични синдроми, което също има потвърждаващ за нашия социокултурен контекст характер.

Полът на родителя диференцира значимо качеството на живот. По-високи нива на качество на живот декларират майките на деца с нарушения в развитието. Полът на родителя диференцира значимо ресурсите на семейството, негативните нагласи към състоянието на детето и самостоятелността на детето в бъдещето. Полът на родителите диференцира значимо нивата на депресивни симптоми, като е установено, че бащите преживяват по-високи нива на депресивни симптоми в сравнение с майките.

От друга страна полът на детето с нарушение в развитието има диференциращ ефект върху качеството на живот на родителите, като родителите на момичета имат по-високи нива на качество на живот в сравнение с родителите на момчета с развитийно нарушение.

Диференциращ ефект на възрастта на родителите се наблюдава по отношение на негативните нагласи към състоянието на детето и физическите ограничения на детето. По-високи нива на негативни нагласи се наблюдават при родителите на възраст между 36 и 45 години. Възрастта на детето диференцира значимо ресурсите на семейството.

Качеството на живот е в обратна взаимовръзка с депресивните симптоми, тревожността и стреса при родителите, като се откриват значителни корелации между тези конструкти. Ориентираните към миналото, както и фаталистичната ориентация към настоящето корелира негативно с качеството на живот. Хедонистичната ориентация към настоящето и ориентацията към бъдещето е в позитивна взаимовръзка с качеството на живот на родителите. В най-висока степен качеството на живот е свързано с хедонистичната ориентация към настоящето. Най-силни положителни взаимовръзки с качеството на живот се откриват с целта в живота, удовлетвореността от живота и житейския контрол. Невротизмът е в обратна взаимовръзка с качеството на живот. Отвореността към нов опит е в обратна колерация със

затрудненията в развитието на детето и негативните нагласи към състоянието му.

При медиаторния анализ се установява, че зависимата променлива „Качество на живот“ и медиаторната променлива „Негативна ориентация към миналото“ значимо корелират с личностните черти „Невротизъм“, „Съзнателност“ и „Дружелюбност“. При изследване на влиянието на личностните черти върху качеството на живот с опосредстваното влияние на ориентацията към бъдещето се наблюдават статистически значими резултати при отвореността към нов опит и невротизма. При невротизма се наблюдава отрицателен ефект върху качеството на живот на родителите с медиаторната роля на ориентираните към миналото перспективи за време, както и посредством ориентацията към бъдещето. Отвореността към нов опит има положителен ефект върху качеството на живот през опосредстващото влияние на фаталистичната ориентация към настоящето и ориентацията към бъдещето. При съзнателността се открива положителен индиректен ефект през ориентираните към миналото перспективи за време. Индиректен ефект при екстраверсията върху качеството на живот се наблюдава чрез опосредстващата роля на ориентацията за време, свързани с настоящето.

Както отбелязва дисертантката, различните когнитивни профили, свързани с перспективата за време, модулират начина на оценка на житейските обстоятелства при родителите на деца с нарушения в развитието. Установява се, че перспективата за време опосредства влиянието на личностните черти върху качеството на живот.

Съществува директно и индиректно влияние на независимите променливи, свързани с ресурсите и стрес на семейството, върху зависимата променлива качество на живот през опосредстващото влияние на медиаторната променлива удовлетвореност от живота. Удовлетвореността от живота медира и ролята на ресурсите на семейството върху качеството на живот. Очакванията за бъдещето опосредстват позитивния ефект на ресурсите на семейството върху качеството на живот, а отрицателен ефект се наблюдава при затрудненията в развитието на детето с опосредстващото влияние на очакванията за бъдещето. Компонентите на целеполагането имат медиращи функции спрямо взаимовръзките на ресурсите и стреса на семейството и качеството на живот на родителите. Споменатите данни имат съществено

значение за прецизиране на терапевтичните стратегии и обогатяване на клиничната практика.

В резултат на добре планираното и изпълнено емпирично изследване са получени данни, част от които потвърждават вече известни, а друга част са нови за нашия социокултурен контекст. Тези резултати обогатяват наличните досега знания, най-вече по отношение на медиаторните връзки между личностните черти и ресурсите на родителите и качеството им на живот, което осигурява нов поглед върху изследвания феномен и потенциални възможности за прецизиране на терапевтичните интервенции. Практическото приложение на получените данни е свързано с модифициране на значимите фактори, влияещи върху качеството на живот и психичното здраве на родители на деца с нарушения в развитието.

Заключение:

Представеният дисертационен труд на Радина Стоянова търси отговори на нерешени все още проблеми в областта на нарушенията в развитието, което определя неговата висока актуалност.

Имайки предвид актуалността и социалното значение на разглежданата проблематика, прецизността при представянето и анализа на емпиричните данни, както и практическата значимост на дисертационния труд, с пълна убеденост предлагам на Уважаемото Научно Жури да присъди на Радина Стоянова образователната и научна степен ДОКТОР по научна специалност 3.2. Психология, Психология на здравето.

23.04.2021г.

Рецензент:.....

/проф.д.пс.н. Ваня Матанова/